

"Zapada", ta demokratičnost, sa svima svojim duhovnim i socijalnim osnovama, imala je svoj samohodni, organski, golgotaški i pobjednički put ka slobodi i ujedinjenju.

Ona je pomogla da se iznesu i Balkanski ratovi, i da se izdrži Svetski. U tim ratovima je varoška predvodnička inteligencija, aktivni i rezervni oficir, koja nije izgubila svoj rodni i mentalitetski dodir sa selom, stajala zajedno sa redovom-seljacom. I stajala ne samo zajedno u rovu, nego i zajedno sa njegovom duševnošću, dobro i predobro poznatom, sa njegovim shvatanjem koje inteligent-starešina nije napustio, sa istom žilavom borbenošću svoje vrste i sa istim metodima navale i odbrane. Nije tu dakle bila toliko u pitanju istovetnost nacionalnih ili čak nacionalističkih parola koje je narod prihvatio iz usta svoga kralja i svojih komandanata. Mase se mogu često i samom disciplinom, mehaničkom, povesti u napad i zadržati u borbi dobrom i umešnom komandom. Ali na podvite koji su ostvareni u Balkanskim ratovima i u Svetskom, na te podvige sasvim preko svoje snage, ne osposobljava mehaničko kolektivno vaspitanje, ni kasarna ni škola, ni dobra državotvornost, ni sve ostalo formalno pripadništvo državi. Ta demokratičnost, koja je sintetična rezultanta našeg novovekog postojanja, stopila je u jedan front samoodbrane varošanina i seljaka, inteligenta i prostog čoveka, generala i redova srpskog. Komandanti su imali pod svojom komandom nepoznate vojnike, neznane junake, ali to su bili borci koje su duboko u duši poznavali, po zajedničkom životu sa sela, po zajedničkoj pripadnosti zemlji, pejzažu i atmosferi sela; po tome nagonskom i mističnom, donesenom i sačuvanom iz davnine više no po zauzimanju za ličnu fizičku svojinu koju zajednički brane. Po duhu seljačkog doma više no po materijalnoj kući, po voljenoj grudi domovine više no po stvarnom okućju s tapijom. Najvećma po jednakoj meri tereta: što se uglavnom imalo jako osećanje da se ne gine ni za čije specijalne interese, ni za milione pojedinaca, ni za napredak profita jedne povlašćene klase. Po psihičkoj jednakosti u patnji i u pobedi.

Ta psihička jednakost, ta unutrašnja demokratičnost, tako presudna za srpsko novoveko postojanje, iznela je pobedu i nad Albanijom i nad Krfom, dvema najstrašnijim etapama srpskog stradanja. A pogotovu nad ostalim neprijateljem.